

ФУНКЦІОНАЛЬНО-ПРАГМАТИЧНЕ НАВАНТАЖЕННЯ АНГЛІЙСЬКИХ ВІЛЬНИХ ЗВОРОТНИХ АНАФОР

Стаття присвячена дослідженню функціонального та прагматичного навантаження вільних зворотних анафор в англійській мові. Доведено, що використання мовцем зворотного займенника у позиції, в якій можливе функціонування особового займенника, має такі прагматичні завдання: перспективне інтерпретування, контрастивне акцентування, уточнену референцію, ілюстративну референцію, непретензійне позиціонування.

Відомо, що завдяки висловленню мовець не лише інформує слухача, але й демонструє своє ставлення до наданої інформації. Центальною проблемою прагматичних учень є співвідношення лінгвістичного значення (яке сприймається слухачем через декодування) та інтенцій мовця. У зв'язку з цим в експлікативному контексті виникає багато непорозумінь, двозначностей, референційних протиріч, інтерпретаційних еліпсів. Для вирішення цих проблем потрібно розуміти наміри мовця, встановлювати ілюкутивні невизначеності, інтерпретувати елементи, що набули конотативного значення. Володіння контекстом (екстралінгвістичним і лінгвістичним) надзвичайно важливе для слухача, щоб декодувати висловлення саме так, як сприймає його мовець [1: 5].

При декодуванні інтенцій автора усного або писемного висловлювання актуальною видається проблема злиття семантичного та прагматичного аспектів використання зворотних займенників. Особливо неоднозначним видається використання так званих вільних зворотних анафор. Тому **метою** статті є дослідити функціонально-прагматичне навантаження вільних зворотних анафор у сучасній англійській мові.

У літературній англійській мові допускається вільне використання зворотного займенника за відсутності коаргумента (прикл. (1)) при умові позначення ним відомого об'єкта мовлення.

(1) *Kate wanted to see Jack and myself on the party.*

Водночас, граматичні та семантичні аспекти такого функціонування зворотних займенників у зарубіжній лінгвістиці і досі залишаються недостатньо дослідженими. Цим пояснюється, зокрема, відсутність загальноприйнятого терміна на позначення такого використання зворотних займенників. Так, у лінгвістичній літературі реєструємо такі: логофор (logophor) [2: 672], непередбачувана *self*-форма (unpredictable *self*-form) [3: 285]. Ми використовуємо надалі поняття "вільна зворотна анафора", виходячи з відсутності її чіткої зв'язаності в реченні, що підтверджується можливістю заміни вільної зворотної анафори відповідним особовим займенником.

На основі цієї здатності ми вносимо в розряд вільних зворотних анафор усі випадки, в яких існує альтернатива між особовим або зворотним займенниками: речення з дискурсивними антецедентами, з декількома можливими антецедентами, а також з фразовими дієсловами, що позначають час та простір.

Вільні зворотні анафори займають проміжне місце між власне зворотними анафорами та інтенсифікаторами. Це знаходить вираження у поєднанні властивостей як перших, так і других.

Так, з інтенсифікаторами вільні зворотні анафори поділяють здатність експлікувати контраст та емпфузу, що викликає протиставлення з експліцитною або імпліцитною NP, яку фони підсилюють. Крім того, обидва види анафор не здатні самостійно функціонувати на позиції підмета, натомість вони можуть бути його складовою частиною.

Заслуговує на увагу той факт, що у сучасній англійській мові випадки послідовності особового займенника в об'єктному відмінку та зворотного є досить нечисленними, однак граматично правильними. Так, у британському національному корпусі (BNC) зафіксовано лише 8 випадків *him himself*, натомість *us ourselves* – не зареєстровано взагалі. На основі цього спостереження деякі дослідники [4; 5] твердять про інкорпорованість особового займенника в складі зворотного або про еліпсис першого перед другим, якщо цей зворотний займенник є вільною анафорою. Оскільки в інших германських мовах, зокрема в німецькій, відповідниками таких анафор є поєднання [pronoun + intensifier], то це слугує додатковим свідченням на користь інтерпретації вільних зворотних анафор як інтенсифікаторів з інкорпорованими або опущеними особовими займенниками. Пор.:

(2) *Mary wasn't quite sure whether her husband meant his sister or herself.*

Maria war nicht ganz sicher, ob ihr Mann seine Schwester oder sie selbst meinte.

Водночас, із зворотними займенниками вільні зворотні анафори поєднують здатність останніх функціонувати радше в аргументній позиції, ніж в ад'юнктній.

(3) *He_i (Philip) seemed to realize in a fashion the hopeless bitterness of the old man's_j struggle, and how hard life was for him_j when to himself_i it was so pleasant* [Bond.: XXV].

Однак у дистрибуції вільних та власне зворотних анафор спостерігаємо певні відмінності, а саме: аргументна позиція останніх не є позицією прямого або непрямого додатків (як у випадку зі зворотними анафорами), а препозиційного компонента або позицією кон'юкта серед однорідних членів речення.

Не викликає сумнівів теза, що заміна вільної зворотної анафори особовими займенниками в реченнях не спричиняє їх неграматичність (прикл. (4')).

(4) *My means are adequate to the needs of my wife and myself.*

(4') *My means are adequate to the needs of my wife and me.*

Водночас, ми стверджуємо, що за допомогою вільної анафори есплікується додатковий відтінок значення, що залежить від контексту висловлювання. Наявність на будь-якому мовному рівні двох або більше способів для реалізації певного явища спричиняє закріплення в узусі та домінування одного з них. Натомість альтернативні способи або зникають з мови, або функціонують надалі на периферії того чи іншого мовного рівня. Так, альтернатива щодо вживання зворотного та особового займенника в реченнях такого типу спостерігається в англійській мові не менше 600 років, що, на нашу думку, достатньо для закріплення одного з цих двох типів займенників. Оскільки вільні зворотні анафори не впливають на речення граматично, то ми вважаємо, що вони використовуються мовцями з певними прагматичними цілями. Так, на нашу думку, використання в реченнях вільних зворотних анафор має такі прагматичні завдання: перспективне інтерпретування, контрастивне акцентування, уточнену референцію, ілюстративну референцію, непретензійне позиціонування.

Перспективне інтерпретування. Ми вважаємо, що використання вільної зворотної анафори маніфестує, що референт являє собою логофоричний центр, з перспективи якого розглядаються події або явища, напр.:

(5) *Harry saw Moody's magical eye travel over Snape, and then, unmistakably, onto himself* [HP 2000: 409].

Так, у реченні (5) за звичайної інтерпретації антецедентом *himself* був би *Moody*. Однак, події висвітлюються через призму сприйняття *Harry* (тобто через його перспективу), тому саме останній є антецедентом зворотної анафори. При цьому, як свідчить подальший контекст, це сприйняття було помилковим, оскільки магічне око не помітило Гаррі. Пор. із прикл. (5'):

(5') *Harry saw Moody's magical eye travel over Snape, and then, unmistakably, onto him.*

У реченні (5') референтний займенник *him* обумовлює те, що інформація, подана не як перспективна, а як твердження автора, сприймається категорично та остаточно. Це дає змогу стверджувати, що перспективне викладення подій переносить відповідальність за достовірність інформації з мовця/автора на логофоричний центр, у даному випадку – Гаррі.

У реченнях із фразовими дієсловами, що позначають часо-просторові характеристики дії, вживається частіше особовий займенник навіть для позначення тотожності діяча (суб'єкта) та об'єкта [6: 360]. Тому, на наш погляд, використання зворотних займенників у таких реченнях також реалізовує прагматичне навантаження – перспективну подачу інформації, особливо якщо існує можливість присутності іншого об'єкта у часо-просторовому континуумі діяча, напр.:

Так, перспективність подачі інформації за допомогою зворотного займенника є очевидною в ситуаціях, де можливе лише одностороннє трактування подій, напр.:

(6) *The goalkeeper could not see the ball because the defending players in the wall were hiding it behind them (*selves).*

В реч. (6) особовий займенник імплікує сприйняття інформації воротарем. Захисники в "стінці" під час пробиття штрафного удару повернуті до м'яча обличчям. Тому, *behind (позаду)* з позиції воротаря насправді є *in front of (nonпереду)* для захисників. При перспективній інтерпретації речення зі зворотним займенником, антецедентом та відповідно логофоричним центром якого є *defending players (захисники)*, м'яч мав би знаходитися позаду них, що є абсурдним у даній ситуації. Тобто, у цьому реченні можливою є лише неперспективна подача інформації, що досягається за допомогою використання особового займенника замість зворотного.

Контрастивне акцентування досягається подібно до аналогічної функції приіменних інтенсифікаторів. Так, наприклад, інтенсифікатор у складі NP *Pope himself* протиставляє Папу Римського його кардиналам, єпископам, тощо. Такий ефект досягається тому, що актуалізована ідентифікаційна функція, що є притаманною зворотним займенникам, водночас співвідносить референта з іншими можливими референтами, тобто протиставляє їм. Таку ж функцію спостерігаємо і відносно вільних зворотних анафор. Напр.:

(7) *Remember James? His car was seriously damaged in the accident. As for himself, James got a few scratches only.*

Так, у прикл. (7) водія протиставлено його автомобілю. При цьому зауважимо, що функція контрастивного акцентування актуалізується в розповідних реченнях зі схожою структурою: [as/but + for +ANAPHOR, + REFERENT]. При цьому реєструємо катафоричне використання зворотної анафори.

Експлікація уточненої референції у контексті становлення системи зворотних займенників та інтенсифікаторів не є новим, оскільки саме функція уточнення була одним із факторів лексичного та граматичного зближення інтенсифікатора *self* із попереднім займенником. Використання вільної зворотної анафори, що дозволяє уникнути двозначності при інтерпретації певного повідомлення, є рефлексом давньоанглійського використання інтенсифікатора (пор. (8) і (9)).

(8) *þa se þeoden his þegnas sende, / heht hie bringan to him selfum* [Gen. 2628-9]
the lord sent his servants and ordered to bring her to himself.

(9) *This was exactly what Harry had been hoping for. He ... waited until Cedric's friends had disappeared into their classroom, and hurried up the corridor, which was now empty of everyone except himself...* [HP 2000: 298].

Використання невідсиленого інтенсифікатором особового займенника у таких реченнях є підґрунтям до зовнішньо-направленої інтерпретації референції дії.

Ілюстративна та лімітаційна референція. Одним із прагматичних ефектів, що виникає при використанні вільної зворотної анафори замість референційного займенника, є те, що референт виступає одним із ряду об'єктів, тобто є типовою ілюстрацією цих об'єктів (прикл. (10)).

(10) *The book of Common Prayer is the composition of men like ourselves* [Bond.: IV].

Натомість референт, на який вказує особовий займенник є здебільшого зразком для ряду об'єктів Пор.:

(11) *Even Muggles like yourself should be celebrating, this happy, happy day!* [HP 1997: 10]

Even Muggles (and you are one of them) should ... (ілюстративна референція).

(11') *Even Muggles like you should be celebrating, this happy, happy day!*

Even (those) Muggles (that are like you) should ... (лімітаційна референція).

Речення, в яких зворотна анафора виконує завдання ілюстративної референції, – структурно подібні, оскільки обов'язково повинні включати порівняння.

Проте таке прагматичне навантаження реалізовується при співвіднесенні референта з поняттям, що містить негативну семантику: *muggle* – *non-wizard*. При відсутності негативного значення зворотна анафора, так само, як і особовий займенник, позиціонує референта як зразок для ряду інших об'єктів.

(12) *Physicists like yorself are godsend.*

Physicists (that are like you) are godsend (лімітаційна референція).

Непретензійне позиціонування досягається використанням зворотних анафор першої та другої особи замість відповідних особових займенників у називному відмінку. Під непретензійністю ми маємо на увазі вираження скромності людини при звертанні до інших людей та/або при висловленні власної точки зору, яку мовець не позиціонує як остаточну та єдино правильну (прикл. (13)).

(13) *Now, I should have thought the natural successor to the job, once Draco fails, is yourself?* [HP 2007: 360].

Розповідне за структурою і порядком слів речення (13) та знак запитання вказують на невпевненість мовця в успіху власної пропозиції.

Отже, альтернатива щодо вживання вільної зворотної анафори та референційного займенника в сучасній англійській мові обумовлена різним прагматичним значенням, яке есплікується за їхньою допомогою. Поліфункціональність вільних зворотних анафор обумовлена їх двоякою природою, оскільки вони поєднують риси як інтенсифікаторів, так і власне зворотних займенників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Sperber D., Wilson D. Pragmatics, Modularity and Mind-Reading / D. Sperber, D. Wilson // *Mind & Language* 17: 2002. – P. 3–23.
2. Reinhart T., Reuland E. Reflexivity / T. Reinhart, E. Reuland // *Linguistic Inquiry* 24: 1993. – P. 657–720.
3. Hole D. Spell-bound? Accounting for unpredictable self-forms in J. K. Rowling's Harry Potter stories / D. Hole // *Zeitschrift für Anglistik und Amerikanistik* 50:3. – 2002. – P. 285–300.
4. Baker C. L. Contrast, discourse prominence and intensification, with special reference to locally free reflexives in British English / C. L. Baker // *Language* 71: 1995. – P. 63–101.
5. König E., Siemund P. Locally free self-forms, logophoricity and intensification in English / E. König, P. Siemund // *English Language and Linguistics* 4.2: 2000. – P. 183–204.
6. A Comprehensive Grammar of the English Language / [Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartvik J. A.]. – Longman : London-New York, 1985. – 1779 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. The Junius Manuscript (Oxford, Bodleian Library, MS Junius 11) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www8.georgetown.edu/departments/medieval/labyrinth/library/oe/texts/a1
2. Maugham W. S. Of Human Bondage [Електронний ресурс] / W. S. Maugham. – Режим доступу : <http://selfknowledge.com/humbn10.htm>
3. Rowling J. K. Harry Potter and the Philosopher's Stone / J. K. Rowling. – London : Bloomsbury, 1997.
4. Rowling J. K. Harry Potter and the Chamber of Secrets / J. K. Rowling. – London : Bloomsbury, 1998.
5. Rowling J. K. Harry Potter and the Goblet of Fire / J. K. Rowling. – London : Bloomsbury, 2000.
6. Rowling J. K. Harry Potter and the Deathly Hallows / J. K. Rowling. – London : Bloomsbury, 2007.

Матеріал надійшов до редакції 06.11. 2010 р.

Гирич О. В. Функционально-прагматическая нагрузка английских несвязанных возвратных анафор.

В статье исследуется функциональная и прагматическая нагрузка несвязанных возвратных анафор в английском языке. Доказано, что использование говорящим возвратного местоимения в позиции, в которой возможно функционирование личного местоимения, имеет такие прагматические задачи: перспективное интерпретирование, контрастивное акцентирование, уточненную референцию, иллюстративную референцию, непретенциозное позиционирование.

Hyryn O. V. Functional and Pragmatic Aspects of the English Unbound Reflexive Anaphors.

Functional and pragmatic aspects of the use of unbound reflexive anaphors in English have been studied in the article. It has been proved that the usage of a reflexive pronoun in the position where a personal pronoun can occur, performs the following pragmatic tasks: perspective interpretation, contrastive emphasis, specified reference, illustrating reference, unpretentious positioning.